

5. Směna a specializace

5.1 Směna a bohatství

O ekonomii se někdy říká, že je vědou o bohatství – říká nám, co bychom měli dělat, abychom zvětšili naše bohatství. Lidé si přitom obvykle myslí, že bohatství se zvětšuje pouze výrobou, a ztotožňují růst bohatství s rostoucím množstvím zboží a služeb. Jenže bohatství lze zvětšit i bez zvětšení výroby – pouhou směnou.

Čokoláda a pomeranče

Martin dostal od tety dvě čokolády a Jirka dostal od strýce dva pomeranče. Každý z nich má rád čokoládu i pomeranče. Ale Martin ví, že až sní první čokoládu, nebude mít tak velkou chuť na druhou. Zato by měl velkou chuť na pomeranč. Jirka zas ví, že až sní první pomeranč, nebude mít tak velkou chuť na druhý, ale zato by měl velkou chuť na čokoládu. Proto provedou směnu: Martin vymění s Jirkou jednu čokoládu za jeden pomeranč. Oba na tom vydělají – každý z nich je na tom po směně lépe, než kdyby nesměňoval. Martinovo uspokojení z čokolády a pomeranče je větší, než kdyby snědl dvě čokolády a žádný pomeranč. Také Jirkovo uspokojení z čokolády a pomeranče je větší, než kdyby snědl dva pomeranče a žádnou čokoládu.

Jsou Martin a Jirka díky této směně bohatší, než kdyby nesměňovali? Zvětšila tato směna jejich bohatství? Jak by mohla, zapochybujete možná. Vždyť tato směna nezvětšila počet pomerančů ani čokolád – Martin a Jirka mají dohromady stále jen dvě čokolády a dva pomeranče. A přesto jsou bohatší – protože jsou po této směně spokojenější. Směna zvětšila jejich uspokojení.

Příklad nám říká, že **bohatství není měřeno množstvím výrobků nýbrž uspokojením z nich. Jak vidíme, směna může zvýšit uspokojení, aniž by zvětšila množství.** Směna tedy je schopna zvětšovat bohatství sama o sobě.

Význam směny pro zvětšení bohatství lidí je ještě výraznější v těch případech, kdy se lidé odlišují svými preferencemi.

Lidé si někdy myslí, že směna nemůže „obohatit“ oba směňující, a pokud „obohatí“ jednoho z nich, pak dochází k „ochuzení“ toho druhého. Ale to je omyl. **Dobrovolná směna obohacuje oba směňující, protože každý z nich je na tom po směně lépe než před směnou.** Kdyby tomu tak nebylo, nikdy by dobrovolně nesměňovali.

5.2 Specializace a směna na základě absolutních výhod

Směna může zvětšit bohatství dokonce i bez zvýšení výroby. Nyní si ukážeme, že význam směny je ještě daleko větší, protože **směna umožňuje zvýšení výroby. Tím, že umožňuje výrobcům, aby se specializovali.**

Daňový poradce a automechanik

Pan Růžička si dává seřídít auto k panu Hromádkovi. Ne snad že by si jej neuměl seřídít sám, ale trvalo by mu to dlouho a on by se mohl věnovat práci, v níž je specialistou – daňovému poradenství. Seřizoval by své auto šest hodin. Ale za šest hodin vypracuje v průměru čtyři daňová přiznání pro své klienty a vydělá 800 Kč. Dá-li své auto seřídít k panu Hromádkovi, zaplatí mu jen 400 Kč. Díky tomu, že se soustředí na tu práci, v níž je lepší, ušetří pan Růžička 400 Kč.

Pan Hromádka si nechává vypracovat daňové přiznání od pana Růžičky. Ne snad, že by to nedokázal sám, ale trvalo by mu to šest hodin. Jenže za šest hodin seřídí v průměru dvě auta a dostane za to od zákazníků 800 Kč. Když svěří své daňové přiznání panu Růžičkovi, zaplatí mu jen 200 Kč. Tím, že se soustředí jen na tu práci, ve které je lepší, ušetří pan Hromádka 600 Kč.

Absolutní výhoda znamená, že je člověk (firma, země) v něčem lepší než jiní lidé (firmy, země). Specializace a směna na základě absolutních výhod se uplatňuje i v mezinárodním obchodě.

5.3 Specializace a směna na základě komparativních výhod

V předchozí části jsme zkoumali specializaci v případech, kdy má každý v něčem absolutní výhodu, tj. je v určité činnosti lepší než ten druhý. Ale co když má jeden absolutní výhodu ve všech činnostech, zatímco druhý je ve všem horší? Existuje i pak nějaký prostor pro specializaci a směnu? Nebo je taková specializace a směna pro toho, kdo je ve všem lepší, zbytečná a nevýhodná?

Spisovatelka a písařka

V jednom městě žije úspěšná spisovatelka románů, která je zároveň velmi dobrou a rychlou písařkou. Vlastně je nejlepší písařkou ve městě. Tato spisovatelka pracuje osm hodin denně. Za šest hodin vymyslí v průměru osmnáct stránek románu (tři stránky za hodinu) a dvě hodiny přepisuje.

Druhá nejlepší písařka v tomto městě by přepsala osmnáct stránek za tři hodiny, tedy o hodinu déle, než je přepisuje spisovatelka sama. Vyplatí se přesto spisovatelce tuto písařku zaměstnat?

Průměrný honorář spisovatelky za stránku románu je 100 Kč. Kdyby ušetřila dvě hodiny svého času vynaloženého na přepisování textu, mohla by za den vymyslet o šest stránek více, a vydělat tak o 600 Kč více. Musela by ovšem dávat plat písařce. Předpokládejme, že písařka požaduje za svou tříhodinovou práci 300 Kč. Pak se spisovatelce vyplatí písařku zaměstnat, protože, i když z dodatečného výdělku 600 Kč odečte plat písařky, stále jí zbude 300 Kč navíc oproti tomu, co vydělala dříve, když si ještě text přepisovala sama.

Specializace spisovatelky umožnila vzniknout šesti stránkám románu denně navíc, přinesla jí o 300 Kč denně a ještě umožnila zaměstnat písařku s denním platem 300 Kč. A to vše přesto, že písařka přepisuje text pomaleji.

V tomto případě je spisovatelka absolutně lepší v obou činnostech – ve vymýšlení románu i v jeho přepisování. Přesto přenechala přepisování textu písařce – **specializovala se na tu z obou činností, u které je relativně lepší**. Ačkoli má u obou činností absolutní výhodu, u vymýšlení románů má **komparativní (relativní) výhodu**.

Lidé si obvykle představují, že se lze specializovat jen v případě, je-li člověk v něčem lepší než jiní. To je specializace na základě absolutní výhody. Možnosti specializace a směny jsou daleko větší a nejsou omezeny jen na absolutní výhody. Dokonce i tehdy, když je někdo horší ve všem a jiný ve všem lepší, mohou se specializovat a navzájem výhodně směňovat. Stačí, aby se specializovali na základě komparativní výhody.

Komparativní výhodu má člověk (firma, země) v té činnosti, ve které je lepší než v jiných činnostech. Člověk je vždy v některých činnostech lepší než v jiných činnostech – má vždy v něčem komparativní výhody. Princip komparativních výhod objevil na počátku minulého století Angličan David Ricardo (Zásady politické ekonomie a zdanění, 1817), který jej využil pro obhajobu svobody mezinárodního obchodu.

Specializace a směna zvětšuje produkční schopnosti sama o sobě, aniž by se musel zvětšit kapitál, práce nebo jiné výrobní faktory.

Specializace a směna na základě komparativních výhod se uplatňuje i v mezinárodním obchodě.

Žádná země světa, dokonce ani ta nejzaostalejší, se nemusí obávat, že by byla vyřazena z mezinárodního obchodu jen proto, že není v ničem absolutně lepší. Vždy se najdou zboží nebo služby, v nichž má komparativní výhodu a které od ní vyspělejší země budou rády dovážet.

Je-li ekonomika otevřena mezinárodnímu obchodu, může využívat výhod mezinárodní dělby práce. Protože je mezinárodní trh daleko větší než domácí trh, mohou se navzájem najít výrobci se značnými rozdíly v komparativních výhodách.

Z tohoto poznatku plyne důležitý závěr pro hospodářskou politiku: **svoboda mezinárodního obchodu zvětšuje možnosti pro mezinárodní specializaci a přináší prospěch všem zemím zapojeným do mezinárodního obchodu. Naopak obchodní ochranářství (dovozní cla a jiné politické překážky v zahraničním obchodě) tyto možnosti omezují.** Ve svém důsledku obchodní ochranářství nejvíce poškozují ty země, které jej uskutečňují a samy se jím vyřazují z výhod mezinárodní dělby práce.

Vyspělé země mívají někdy strach z levného zboží pocházejícího z nově se rozvíjejících zemí s levnou pracovní silou. Západoevropské země se bojí, že budou jejich trhy zaplaveny levnou ukrajinskou pšenicí.

Američané se obávají, že budou jejich trhy zaplaveny levným čínským zbožím. Ale budou-li chránit své domácí drahé výrobce před levnou cizí prací a odříznou-li rozvíjející se země od svých trhů, mohou v nich vyvolat nezaměstnanost, podnítit tak migraci lidí z chudších zemí do bohatších zemí. Mohou se pak dočkat toho, že budou místo „levné ukrajinské pšenice“ a „levné čínské konfekce“, zaplaveny „levnými Ukrajinci“ a „levnými Číňany“.

5.4 Čím jsou dány komparativní výhody

Co jsou to předpoklady pro specializaci k nějaké činnosti? **Může to být přirozený talent.** Díky vrozenému talentu může být člověk úspěšným spisovatelem nebo sportovní hvězdou. **Mohou to být přírodní podmínky.** Specifické půdní a klimatické podmínky učinily z Kolumbie světového producenta a vývozce kávy, z Kanady vývozce pšenice, z Barmy vývozce rýže. **Může to být nahromaděná speciální znalost.** Česká republika je díky nahromaděné specializované znalosti exportérem broušeného skla, hudebních nástrojů, piva. **A konečně to může být také relativní vybavenost výrobními faktory.**

Země s relativní hojností kapitálu mívají komparativní výhody u výrobků relativně náročných na kapitál. Země s relativní hojností práce mívají komparativní výhody u výrobků relativně náročných na práci. A země s relativní hojností přírodních zdrojů mívají komparativní výhody v komoditách náročných na tyto přírodní zdroje.

Vlády se někdy snaží ovlivnit ekonomickou strukturu země – napodobit výrobní strukturu ekonomicky vyspělých zemí v mylném domnění, že výrobní struktura je příčinou jejich vyspělosti. Když někteří politikové vidí, že USA s úspěchem vyrábějí letadla, Japonsko spotřební elektroniku a Německo stavební stroje, myslí si, že kdyby vláda chránila před zahraniční konkurencí domácí výrobu letadel, elektroniky či stavebních strojů, dosáhla by země obdobné hospodářské vyspělosti jako USA, Japonsko nebo Německo. Domnívají se, že tyto země dosáhly vysoké ekonomické úrovně proto, že si včas utrhly pro sebe výrobu technicky náročného zboží a přenechaly jiným zemím výrobu jednoduchých výrobků.

Jenže ochrana domácích podniků a odvětví před zahraniční konkurencí udržuje uměle při životě i takové domácí výrobce, kteří nemají v daném oboru komparativní výhodu. **Výrobní specializace země nemůže být dána politikou.** Vláda, která nerespektuje zákon komparativních výhod, může svou ekonomiku velmi poškodit.

Mezi teorie, které obhajují protekcionismus v zahraničním obchodě, patří **teorie nezralého průmyslu.** Jedním z jejích prvních autorů byl Němec Friedrich List. Podle této teorie by země, které ještě nemají rozvinutá průmyslová odvětví, měly svůj průmysl chránit před zahraniční konkurencí. Ochrana domácího trhu je jedinou možností, jak dát domácím průmyslovým odvětvím šanci a prostor k zesílení a k získání konkurenceschopnosti. Teprve až se tak stane, může země otevřít své trhy zahraniční konkurenci. Teorie nezralého průmyslu má svou logiku a je přitažlivá pro vlády zemí, jejich komparativní výhody jsou spíše v zemědělství a v těžbě surovin nežli ve zpracovatelském průmyslu. Vážným úskalím této teorie je však to, že umělá ochrana domácího trhu před zahraniční konkurencí vytváří domácímu průmyslu skleníkové prostředí. Je pravděpodobné, že průmysl, vyrůstající ve skleníkových podmínkách chráněného domácího trhu, nikdy nedosáhne dostatečné síly a konkurenceschopnosti. Až jednou taková země otevře svůj trh zahraniční konkurenci, může zjistit, že svou předchozí umělou ochranou vypěstovala něco, co v podmínkách tvrdé světové konkurence není životaschopné.

Můžete se setkat s názorem, že tržní proces je něco podobného jako přirozený výběr v přírodě: silní přežívají a slabší hynou. To je omyl. **V tržním procesu se prosazuje zákon komparativních výhod, který umožňuje i těm nejslabším specializovat se a výhodně směňovat.** Nevede k hynutí slabších, pouze vyhání z činností, kde nemají komparativní výhodu, do činností, v nichž komparativní výhodu mají.

Shrnutí

- Bohatství není měřeno množstvím výrobků nýbrž uspokojením z nich. Směna obohacuje oba směňující. Každý z nich je na tom po směně lépe než před směnou.
- Směna zvyšuje produkční schopnosti, protože umožňuje výrobcům, aby se specializovali. Specializace a směna zvětšuje produkční schopnosti sama o sobě, aniž by se musel zvětšit kapitál, práce nebo jiné výrobní faktory.
- Specializace a směna může být založena na absolutních výhodách. Absolutní výhoda znamená, že je člověk v něčem lepší než jiní lidé. Specializace a směna může být také založena na komparativních výhodách. Komparativní výhodu má člověk v té činnosti, ve které je relativně lepší než v jiných činnostech.
- Specializace na základě komparativní výhody může přesunout výrobu některých statků do absolutně horších produkčních podmínek, a přesto se zvýší jejich produkce. Díky specializaci jsou totiž výrobní faktory využívány efektivněji.
- Svoboda mezinárodního obchodu zvětšuje možnosti pro mezinárodní specializaci a přináší prospěch všem zemím zapojeným do mezinárodního obchodu. Naopak obchodní ochranářství tyto možnosti zužuje. Ve svém důsledku tak nejvíce poškozují ty země, které ochranářskou politiku uskutečňují a které se tím samy vyřazují z výhod mezinárodní dělby práce.
- Specializace nebývá věcí náhody. Komparativní výhoda může být dána přirozeným talentem, přírodními podmínkami, nahromaděnou speciální znalostí nebo vybaveností výrobními faktory. Vláda, která nerespektuje zákon komparativních výhod, může ekonomiku velmi poškodit.
- Jednou z teorií, které zdůvodňují protekcionismus, je teorie nezralého průmyslu. Podle ní země, které ještě nemají rozvinutá průmyslová odvětví, by měly svůj průmysl chránit před zahraniční konkurencí. Úskalím této teorie však je, že průmysl vyrůstající ve skleníkových podmínkách chráněného domácího trhu nemusí vůbec dosáhnout konkurenceschopnosti.
- Tržní proces se nepodobá přirozenému výběru v případě, kde silní přežívají a slabší hynou. Zákon komparativních výhod umožňuje i těm nejméně výkonným specializovat se a výhodně směňovat. Nevede k hynutí slabších, pouze je vyhání z činností, kde nemají komparativní výhodu, do činností, v nichž komparativní výhodu mají.

Klíčové pojmy

Směna • specializace • absolutní výhoda • komparativní výhoda • relativní vybavenost výrobními faktory